

گفتگو با فرهنگ سازان بزرگ ایران

۳ - مصاحبه با آقای دکتر ابوعلی سینا در بستر بیماری
آخرین بخش
از دکتر عباس احمدی

اشاره - باخبر شدیم که یکی از اندیشمندان بلند آوازه ی ایرانی به نام آقای دکتر ابوعلی سینا در هنگام سفر از اصفهان به همدان در یکی از آبادی های نزدیک همدان به بیماری سختی مبتلا شده اند و با زحمات فراوان توانستیم مصاحبه ای با ایشان ترتیب بدهیم. در شماره های گذشته، بخش اول و دوم این مصاحبه را خواندید و اینک بخش سوم آن از نظرتان می گذرد.

ع ۱ - آقای دکتر ابوعلی سینا، از این که در این اوضاع دشوار، دعوت ما را برای مصاحبه قبول کرده اید بسیار سپاسگزارم. پریروز بیشتر وقت ما به شرح حال شما گذشت و دیروز نیز فقط راجع به کتاب «القانون فی الطب» صحبت کردیم. امروز که فرصت دیگری دست داده است، می خواهیم جبران مافات کرده و راجع به کتاب های فلسفی تان با جنابعالی گفت و گو کنیم. معروف ترین کتاب فلسفی شما کدام است؟

اس - همان طور که می دانید، معروفترین کتاب فلسفی ام، کتاب «الشفاء» می باشد که به زبان عربی نوشته ام.

ع ۱ - آقای دکتر، چرا عنوان «شفا» را برای یک اثر فلسفی انتخاب کرده اید؟ مردم، در وهله ی اول، خیال می کنند که «شفا» یک کتاب طبی است و راجع به شفا یافتن و درمان بیماری ها ست. اس - مقصود من از کلمه ی شفا، شفا یافتن از گمراهی ها و ضلالت های روحی است نه شفای طبی و جسمی.

ع ۱ - آقای دکتر ابوعلی سینا، آیا غیر از «شفا»، کتاب های دیگری نیز در زمینه ی فلسفه نوشته اید؟ اس - کتاب های دیگرم بیشتر از «شفا» سرچشمه گرفته اند. برای مثال، کتاب «النجاة فی البحر الضلالت» خلاصه ی شفاست. عنوان این کتاب یعنی نجات از دریای گمراهی ها. کتاب دیگرم «عیون الحکمت» است که همان مطالب شفا را به زبان ساده و روشن شرح داده ام و از این کتاب برای تدریس در کلاس های درسم استفاده می کنم. عنوان این کتاب یعنی سرچشمه های حکمت. کتاب دیگرم، «الاشارات و التنبیها» است که همان مطالب شفا را به طور پخته تر و عمیق تری شرح داده ام. معنای عنوان این کتاب یعنی اشاره ها و تنبیه ها.

ع ۱ - آقای دکتر ابوعلی سینا، این کتابهایی که ذکر کردید همه به زبان عربی است. آیا جنابعالی کتابی در زمینه ی فلسفه به زبان فارسی هم نوشته اید؟

اس - بنده کتاب «دانشنامه ی علایی» را به زبان فارسی نوشته ام که همان مطالب شفا را به زبان فارسی شرح داده ام. این کتاب اولین کتاب معتبر فلسفی است که به زبان فارسی نوشته شده است. بنده این کتاب را در مدت اقامت پانزده ساله ام در اصفهان نوشته ام و آن را به آقای علاء الدوله، حاکم اصفهان، تقدیم کرده ام و به همین علت نام آن را دانشنامه ی علایی گذاشته ام.

کتاب شفا

ع ۱ - آقای دکتر ابوعلی سینا، خوانندگان جوان ما اکثرا از کتاب «الشفاء» فقط اسمی شنیده اند و از محتویات آن اطلاع چندانی ندارند. لطفا در مورد محتویات «الشفاء»، مفصل ترین اثر فلسفی تان، برای خوانندگان ما توضیح بیشتری بدهید.

اس - کتاب «الشفاء» دارای چهار بخش است: بخش منطق، بخش طبیعت، بخش ریاضیات، و بخش ماوراء الطبیعه.

ع ۱ - با این حساب، جنابعالی، علوم طبیعی و ریاضیات را جزء فلسفه قلمداد می کنید. امروزه هر

یک از این علوم برای خودشان به صورت یک رشته ی مستقل در آمده اند و هر یک توسط پرفسور های جداگانه تدریس می شوند. اما در زمان شما، این رشته های علوم مانند زیست شناسی، گیاه شناسی، زمین شناسی، فیزیک، شیمی، و ریاضی جزء فلسفه به شمار می رفتند.
اس - همین طور است که می فرمایید.

مملکت حیوانات، مملکت نباتات، و مملکت معدنیات

ع ۱ - با این حساب، جنابعالی، نه تنها یک فیلسوف، بلکه یک زیست شناس، یک گیاه شناس، یک زمین شناس، یک شیمی دان، یک فیزیک دان، و یک ریاضی دان نیز محسوب می شوید. به قول فرنگی ها هم یک فیلسوف هستید و هم یک ساینتیست (دانشمند). چون چنین است، بنده می خواهم گفت و گوی امروز را با پرسشی در زمینه ی علوم طبیعی شروع کنم. آقای دکتر، جنابعالی در کتاب «الشفاء» در فصل علوم طبیعی از «موالید ثالته» نام برده اید. مقصود شما از «موالید ثالته» چیست؟

اس - بنده طبیعت را به سه مملکت تقسیم کرده ام: مملکت حیوانات، مملکت نباتات، و مملکت معدنیات. این سه مملکت را «موالید ثالته» نام نهاده ام.

ع ۱ - آقای دکتر، بنده می دانم که مملکت حیوانات یعنی علم جانورشناسی و مملکت نباتات یعنی علم گیاه شناسی، اما مقصود شما را از مملکت معدنیات نمی دانم

اس - مملکت معدنیات، شامل علم زمین شناسی، علم معدن شناسی، علم شیمی، و علم کیمیا است.

ع ۱ - آقای دکتر، جنابعالی در کتاب شفا در مملکت معدنیات در مبحث زمین شناسی و معدن شناسی از چه مطالبی صحبت فرموده اید؟

اس - بنده از تشکیل سنگهای رسوبی و سخت شدن کوهها در نتیجه ی فرسایش طبقات نرمتر سنگ ها و تغییر شکل خشکی به دریا و بر عکس سخن گفته ام. در زمینه ی معدن شناسی، بنده معدنیات را به احجار و مواد قابل ذوب (ذایبات) و کباریت (سولفورها) و املاح تقسیم کرده ام و راجع به خواص هر دسته صحبت کرده ام.

ع ۱ - آقای دکتر، بعضی از عوام معتقدند که فسیل ها، سنگ های شیطانند و برای گمراهی مردم روی زمین پخش شده اند. برای مثال، بنده در کویر لوت ایران فسیل هایی از صدف های دریایی پیدا کرده ام که جای شان در کنار دریا ست نه در وسط این بیابان برهوت که آب در آن حکم کیمیا را دارد. نظر جنابعالی در مورد این سنگ های عجیب و غریب چیست؟

اس - این ها همه از خرافات و جهل و بی دانشی است. فسیل ها و سنگواره ها بقایای جانوران دریایی دوران های گذشته اند. آن صدف های دریایی نیز نشان می دهد که آن کویر زمانی دریا بوده است که اکنون خشک شده است.

کیمیا

ع ۱ - آقای دکتر، جنابعالی در مملکت معدنیات در مبحث شیمی از فلزات مختلف صحبت کرده اید و به صورت قطعی امکان تبدیل یک فلز به فلز دیگر را از راه های شیمیایی رد کرده اید. با این حساب، آیا جنابعالی ادعای کیمیا دانان در مورد تبدیل مس به طلا را از نظر علمی قبول ندارید؟

اس - همین طور است که می فرمایید. بنده حرف کیمیا دانان را که می توانند مس را تبدیل به طلا کند قبول ندارم، اما در عین حال اعتقاد دارم که بشر به کمک حکمت می تواند مس وجود خود را تبدیل به طلا کند.

فرضیه ی «میل قسری» و علم نوین فیزیک

ع ۱ - آقای دکتر ابو علی سینا، جنابعالی در زمینه ی فیزیک تئوری جالبی دارید که اساس نظریات گالیله و فیزیک جدید بر آن بنا شده است.

اس - بنده نظریه ی حرکت پرتابی ارسطو را رد کرده ام. بنده بر خلاف ارسطو معتقدم که حرکت

پرتابی نیرویی در درون خود دارد که در خلاء از بین نمی رود، بلکه اگر خلئی چنان موجود باشد که جسم بتواند در آن ادامه ی حرکت دهد، این نیرو از بین نمی رود و آن جسم تا ابد به حرکت خود ادامه می دهد.

ع ۱ – اسم این نیرو را چه گذاشته اید؟

ا س – بنده این نیرو را «میل قسری» نام نهاده ام و فرمول فیزیکی آن را نیز کشف کرده ام.

ع ۱ – آقای دکتر، این خیلی جالب است که یک نفر ایرانی در زمان شما و با امکانات کم، فرمولی را کشف کرده باشد که اساس نظریات گالیله و فیزیک جدید بر آن بنا شده است. این میل قسری شما همان نیرویی است که گالیله به عنوان «ایمپتوس» مطرح کرده است و آن را حاصلضرب جرم در سرعت دانسته است. گالیله، فرضیه ی قدیم شما را با بیانی جدید مطرح کرده است و به این ترتیب می توان ادعا کرد که فیزیک جدید بر مبنای فرضیه ی «میل قسری» جنابعالی بنا نهاده شده است.

قوه ی معدنی

ع ۱ – آقای دکتر، جنابعالی در مورد مملکت سوم یا مملکت معدنیات صحبت فرمودید، آیا به نظر شما ارتباطی بین این مملکت با دومملکت دیگر وجود دارد؟

ا س – موایلد ثالثه به صورت پله های یک نردبان با یک دیگر ارتباط دارند. مملکت گیاهان روی مملکت معدنیات قرار دارد و مملکت حیوانات روی مملکت نباتات. عالی ترین مولود معدنی شباهت به نازل ترین مولود نباتی دارد. عالی ترین مولود نباتی شباهت به نازل ترین مولود حیوانی دارد. معدنیات فقط دارای قوه ی معدنی هستند. نباتات، علاوه بر قوه ی معدنی دارای قوه ی نباتی نیز هست.

نفس نامیه: تغذیه، نمو، و تولید مثل

ع ۱ – آقای دکتر، آیا قوه ی نباتی همان نفس نباتی یا نامیه است؟

ا س – آری نفس نامیه عبارت از تغذیه و نمو و تولید مثل می باشد. یعنی یک گیاه کاری دیگری جز غذا خوردن و نمو کردن و تولید مثل ندارد.

نفس حیوانی: قوه ی حرکت

ع ۱ – آقای دکتر، حیوانات چه قوه ای دارند؟

ا س – حیوانات دارای نفس حیوانی اند که علاوه بر قوای معدنیات دارای قوای نباتات نیز می باشند. نفس حیوانی دارای یک قوه ی تازه به نام قوه ی حرکت است.

ع ۱ – مقصود شما از قوه ی حرکت چیست؟

ا س – قوه ی حرکت از یک طرف شامل قوه ی میل و آرزو ست که به خشم و شهوت می انجامد و از طرف دیگر شامل قوه ی ادراک است.

ع ۱ – مقصود شما از قوه ی ادراک چیست؟

ا س – قوه ی ادراک شامل پنج حس ظاهری و پنج حس باطنی است.

ع ۱ – آقای دکتر، مردم اکثرا با پنج حس ظاهری یا حواس پنجگانه یعنی بینایی، شنوایی، بویایی، چشایی، و لامسه آشنا هستند، اما مقصود شما از حواس باطنی چیست؟ مگر حیوانات هم حواس باطنی دارند؟

ا س – حواس باطنی شامل پنج چیز است: قوه ی حافظه، قوه ی مصوره، قوه ی متخیله، قوه ی وهیمه، و قوه ی مشترکه. هر کدام از این قوای پنجگانه در یکی از قسمتهای مغز قرار دارد.

نفس انسانی و نفس ناطقه:

ع ۱ – آقای دکتر، به نظر جنابعالی، انسان در کدام از این مملکت های سه گانه یا موایلد ثالثه جای دارد؟

ا س – انسان در مملکت جانوران قرار دارد و دارای نفس ناطقه یا نفس انسانی است. انسان علاوه بر قوای معدنی و قوای نباتی و قوای حیوانی، دارای یک قوه ی تازه به نام نفس ناطقه یا نفس انسانی است که مایه ی امتیاز آدمی است.

نفس ناطقه و چهار درجه ی آن در افراد عادی:

ع ۱ - نفس ناطقه یا نفس انسانی چه درجاتی دارد؟

ا س - نفس ناطقه دارای چهار درجه است.

ع ۱ - درجه اول نفس ناطقه چیست؟

ا س - درجه ی اول و پایین ترین درجه ی نفس ناطقه، «عقل هیولایی» است که در تمام افراد بشر وجود دارد و این همان قدرت و امکان کسب علم و دانش است.

ع ۱ - درجه ی دوم نفس ناطقه چیست؟

ا س - آدم وقتی روش درست اندیشیدن را یاد بگیرد، عقل هیولایی او تبدیل به «عقل بالملکه» می شود.

ع ۱ - درجه ی سوم نفس ناطقه چیست؟

ا س - آدم اگر قدمی به جلو بردارد و قابلیت آن را پیدا کند که خود به معرفت برسد. به درجه ی «عقل بالفعل» می رسد.

ع ۱ - درجه ی چهارم نفس ناطقه چیست؟

ا س - آخرین درجه ای که آدمیزاد می تواند به آن برسد «عقل بالمستفاد» است که در آن مرحله جهان حسی در درون آدمی حالت تحقق پیدا می کند و انسان نسخه ای از جهان معقول می شود.

عقل قدسی یا درجه ی پنجم نفس ناطقه در پیامبران:

ع ۱ - آقای دکتر، آیا عقلی بالاتر از این درجه ی چهارم نیز وجود دارد؟

ا س - مردم عادی همین چهار درجه عقل را دارند. اما پیامبران داری «عقل قدسی» هستند که درجه ی پنجم نفس ناطقه به شمار می آید.

ع ۱ - مقصود شما از عقل قدسی چیست؟

ا س - عقل قدسی در انسانی به وجود می آید که از نظر استعدادهای بشری به مرحله کمال رسیده باشد. عقل قدسی از طریق جبریل با عقل کلی تماس برقرار می سازد و می تواند هر معرفتی را، ناگهانی و بی واسطه و بدون تعلیم یافتن قبلی بشری، از «عقل کلی» دریافت کند.

ع ۱ - آقای دکتر، نظریه ی جنابعالی در مورد عقل قدسی و ارتباط آن با نبوت و پیامبری بسیار جالب توجه است. جنابعالی توانسته اید یک نظریه ی فلسفی موافق با تعلیمات قرآن کریم طرح بریزید که در عین حال با نظر کلی شما در باره ی جهان نیز سازگار است. در خاتمه برای استفاده ی خوانندگان جوان تر مان، جهان بینی آقای دکتر ابن سینا را به صورت زیر خلاصه می کنم:

----- مملکت قدسیان -----

۶ - عقل کلی (خدا)

جبریل (حامل ارتباط میان عقل کلی و عقل قدسی)

۵ - عقل قدسی (پیامبران)

----- مملکت حیوانات -----

..... انسان ها

نفس ناطقه یا نفس انسانی با چهار درجه:

۴ - عقل بالمستفاد

۳ - عقل بالفعل

۲ - عقل بالملکه

۱ - عقل هیولایی

..... جانوران

نفس حیوانی (قوه ی حرکتیه: خشم و شهوت، حواس ظاهری، و حواس باطنی)

----- مملکت نباتات -----

نفس نباتی (قوه ی تغذیه و نمو و تولید مثل)

----- مملکت معدنیات -----

قوای معدنی (زمین شناسی، شیمی، فیزیک)

ع ا - آقای دکتر ابوعلی سینا با آن که از محضر گرم جنابعالی سیر نمی شویم. اما متأسفانه وقت ملاقات ما به پایان رسیده است و مجبوریم دنباله ی مصاحبه را به وقت دیگر موکول کنیم. بار دیگر از این که دعوت ما را پذیرفتید تشکر می کنم.

با نهایت تأسف با خبر شدیم که آقای دکتر ابوعلی سینا، چند روز بعد از این مصاحبه، در یکی از آبادی های نرسیده به شهر همدان درگذشته اند و در همدان به خاک سپرده شده اند. نام کامل ایشان ابوعلی الحسین بن عبدالله بن علی بن سینا است. معنای این نام دور و دراز چنین است: حسین معروف به ابوعلی پسر عبدالله پسر علی پسر سینا. ایشان در سال ۳۷۰ هجری قمری مطابق با سال ۹۸۰ میلادی در بخارا به دنیا آمد و در سال ۴۲۸ هجری قمری مطابق با سال ۱۰۳۷ میلادی یعنی در سن پنجاه و هفت سالگی در دهکده ای نزدیک به همدان چشم از جهان فرو بست. ایشان القابی مانند شیخ الرئیس، حجة الحق، شرف الملک، و امیر پزشکان داشت. یادش گرامی باد.

منابع:

1. Avicenna, 980-1037. Qanun fi al-tibb. Kitab 1. English. A treatise on the Canon of medicine of Avicenna, incorporating a translation of the first book,, by O. Cameron Gruner. New York, Augustus M. Kelley, 1970 vii, 612 p. illus. 23 cm.
2. Afnan, Soheil Muhsin. Avicenna, his life and works. London, G. Allen & Unwin [1958] 298 p. 23 cm.
3. Avicenna, 980-1037. Avicienna on theology. 1st ed. London, Murray [1951] vi, 82 p. 18 cm.
4. Avicenna, 980-1037. Shi'r. English. Avicenna's Commentary on the Poetics of Aristotle: a critical study with an annotated translation of the text /, by Ismail M. Dahiyat. Leiden : Brill, 1974. x, 126 p. ; 25 cm.
5. Avicenna, 980-1037. Mantiq. English. Avicenna's treatise on logic. (A concise philosophical encyclopaedia) and autobiography., Ed. and translated from the original Persian by Farhang Zabeeh. The Hague, Nijhoff, 1971. 48 p. 24 cm. fl9.90
6. Avicenna, 980-1037. Sirat al-Shaykh al-Ra'is. English & Arabic. The life of Ibn Sina; a critical edition and annotated translation,, by William E. Gohlman. [1st ed.] Albany, State University of New York Press, 1974. 163 p. 24 cm.
7. Avicenna, 980-1037. Qiyas. 5-9. English. The propositional logic of Avicenna., Translated from the Arabic, with introduction, commentary and glossary by Nabil Shehaby. Dordrecht, Boston, Reidel [1973] xii, 298 p. 23 cm. fl85.00
8. Avicenna, 980-1037. Isharat wa-al-tanbihat. English. Remarks and admonitions /, Ibn Sina ; translated from the original Arabic with an introduction and notes by Shams Constantine Inati. Toronto, Ont., Canada : Pontifical Institute of Mediaeval Studies, c1984- v. <1 > ; 21 cm
9. Morewedge, Parviz. The Metaphysica of Avicenna (ibn Sina); a critical

translation-commentary and analysis of the fundamental arguments in Avicenna's *Metaphysica* in the Danish *nama-i 'ala'i* (The book of scientific knowledge. London, Routledge & Kegan Paul [1973] xxvii, 336 p. 23 cm. #5.00

۱۰ - سه حکیم مسلمان نوشته ی سید حسین نصر ترجمه ی احمد آرام، شرکت سهامی کتابهای جیبی، چاپ چهارم سال ۱۳۶۱
۱۱ - علم و تمدن در اسلام نوشته ی سید حسین نصر ترجمه ی احمد آرام، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، چاپ دوم سال ۱۳۵۹

phil03c.vnf
abbas.ahmadi@mailcity.com